

A részletes kutatási beszámoló indoklása

A 2005. szeptemberében megkezdett kutatás kezdeti eredményeit négy konferencia előadáson és egy poszterben ismertettük. A kutatás mindössze két éves időtartama és az opponensi bírálat átfutási ideje miatt a kutatás átfogó eredményeinek folyóiratcikként történő megjelenése jelenleg is folyamatban van. Referált folyóiratbeli publikációnk az ősz során jelent meg az *Acta Universitatis Bohemicae Meridionales* nemzetközi folyóiratban. Továbbá elfogadott publikációnk megjelenés alatt van a *JCEA*, illetve az *Acta Oeconomica Kaposváriensis* folyóiratokban.

Fent részletezett okból a hivatalosan már megjelent publikációink jelenleg elsősorban konferencia kiadványokra korlátozódnak, ezért a kutatás eredményeit nagyobb terjedelemben kívánjuk ismertetni a terjedelmi korlátok figyelembevételével.

A kutatás kiindulópontjai

Hipotézis

Kiinduló hipotézisünk az volt, hogy Magyarországon egy új „kettős társadalmi struktúra” (*Erdei 1944, Szelényi 1990*) jelenségével állunk szemben, amelynek az egyik jellegzetessége a kényszergazdaság teljes vertikuma, ahol a szereplők a hivatalos intézmények megkerülésével (adó, és járulékkötelezettségek elmulasztásával) folytatják a tevékenységüket. A társadalmi-gazdasági szereplők, és az áruk közös jellemzője a piaci periférián való elhelyezkedés. Ugyanakkor azt feltételeztük, hogy a lomizok valós igényt elégítenek ki, a szegénység által generált keresletet, és ez képezi a megélhetésük alapját is.

Kutatási célok

Kutatásunk fő célja az volt, hogy feltárjuk a „kettős társadalmi struktúra” társadalmi és gazdasági ismérveit, a "lomizok" – piacának a bemutatásán keresztül. A "lomizok"- kvázi vállalkozások és vásárlók - szociokulturális, társadalomökonómiai, szociálanropológiai motivációit, magatartási mintáit - attitűdjeit, adaptációit vizsgáltuk. Be kívántuk mutatni, hogy a roma származásúakon kívül, mely társadalmi rétegek számára jelent a lomizás lehetőséget, a szegénység bugyraiból való szabadulásra, vagy egy sikeres megélhetési formát. Továbbá mely társadalmi rétegek szükségleteit lehet ily módon kielégíteni.

Kutatásunk célja volt továbbá, feltárni a lomizok egyéni életútjait, társadalmi helyzetét, motivációit, a lomizást folytatók településeinek társadalomföldrajzi - szociokulturális sajátosságait, gazdasági jelentőségét, rokonsági - szomszédsági kapcsolatait.

Kutatásunk további kiemelt célja volt a felvásárlók, fogyasztók - nagybani, hétköznapi - attitűdjeinek, szociokulturális magatartásának feltárása. Valamint a lomok elvesztett és átalakított szimbolikus értékeinek összegyűjtése - újbóli meghatározása, átértékelése.

A kutatás módszertana

Az OTKA pályázat benyújtásánál a költségeket 3 856 ezer Ft-ra kalkuláltuk. Az odaítélt pénzügyi támogatás 2 892 ezer Ft volt. Ennek ellenére az eredeti célkitűzéseket nem módosítottuk, a kérdőívek, illetve az interjúk számát nem csökkentettük. Úgy éreztük, hogy egy fontos jelenség vizsgálatával állunk szemben, és a rendelkezésre álló pénzügyi forrásokat racionálisabban felhasználva véghezvisszük az eredeti célkitűzéseket.

A kutatás fő helyszíne a Nyugat-Dunántúl egyes kistérségei (pl. Zalaszentgróti, Nagykanizsai, Tapolcai stb.). Ausztriában (Graz), illetve – a kutatási terv szerint - Romániában

(Bánffyhungyad - Huedin) vizsgálódtunk volna. Románia 2007. januári EU csatlakozásával a magyar-román határ átjárhatóbbá vált. Ezért fontosabbnak láttuk egy Szerbiai helyszín vizsgálatát, így Szerbiában Szabadkát (Subotica) választottuk. Az ottani viszonyok között a használtpiac jelentősége sokkal nagyobb, mint az EU tagországokban, amelyek jellemzői a távolabbi Kelet-európai országokra hasonlítanak.

A kutatásvezető és a három kutató irányításával az egyéb kutatói megbízás keretén belül elkészítettük a következőket:

Résztevő megfigyelés, helyszín: Nyugat-Dunántúl, Ausztria, Szerbia

Fókuszcsoport vizsgálat: fogyasztói státuszcsoportok vizsgálata (100 db kérdőív)

Interjúkészítés:

- félig strukturált interjúk - gazdasági motivációk, életpálya - készítése a lomizást folytatókkal 25 db interjú

- félig strukturált interjúk készítése:

1. felvásárlókkal, közvetítőikkel - 20 db interjú

2. hétköznapi vásárlókkal - fogyasztókkal - 20 db interjú

-strukturált interjúk készítése

1. külföldi bolhapiacokon, gyűjtőtelepeken - 5 db interjú

2. vámosokkal, határőrökkel - 5 db interjú

3. vásárok szervezőivel - 9 db interjú

4. szakhivatalokkal: APEH 1, ÁNTSZ 3, VPOP 5 db interjú

5. önkormányzatokkal - 13 db interjú

Térképek készítése az útvonal - lomok - nyomon követése céljából

1. Nyugat-Európa országaiból Magyarországra

2. Magyarországon

2. a. lomizok település szerint

2. b. a lomizok által látogatott kirakodó vásárok

3. Magyarországról további Kelet-európai országokba

A térképeket pdf formátumban készítettük el. A térképek és a térképi adatbázis a Georgikon térképszerveren - <http://map.georgikon.hu> webcímen - is elérhető, amely internetes elemzéseket tesz lehetővé. (Tetszés szerinti térképeket lehet készíteni a létrehozott adatbázis alapján.)

Szociometriai elemzés - esettanulmány

-a lomizok rokonsági kapcsolatainak a feltérképezése

- továbbértékesítők, felvásárlók kapcsolatrendszerének feltárása

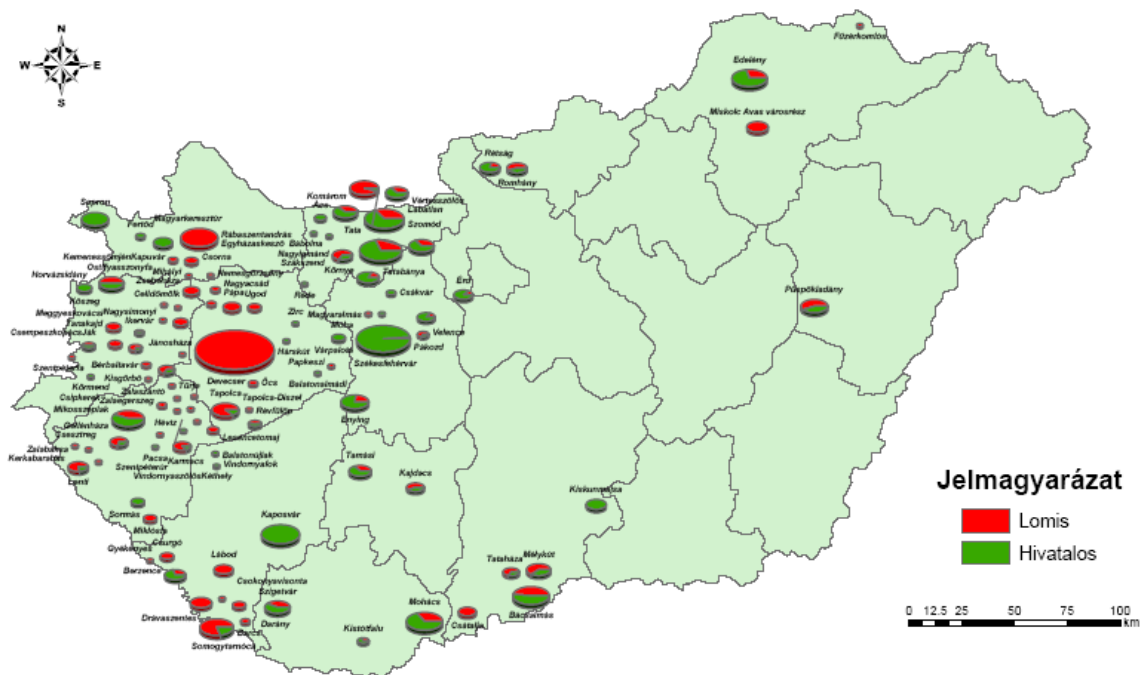
Tervezett kutatásunk a gazdaság-, szociálintropológia módszertanára épült és a továbbiakban a megvalósított kutatást részletezzük.

Az OTKA kutatás keretében majd százötven települést kerestünk fel Magyarországon, Ausztriában, Szerbiában a részttevő megfigyelés és a lomizás és hivatalos kereskedői-, illetve bolhapiac adatbázis elkészítéséhez. Magyarországon 137 olyan települést találtunk, ahol ilyen tevékenységet végeznek. Ezen felmérésünk eredményét térképes formában dolgoztuk fel, mely nem csak azt mutatja meg, hogy egyes településeken a kutatás időszaka alatt (2006-2007) hányan foglalkoztak lomizással, illetve hány hivatalos használtcikk kereskedés működött, hanem kirajzolja, hogy a folyamat mind alaposabb megismerése céljából merre jártunk a kutatás keretében.

A lomizók bizalmába próbáltunk férközni, felvásárlókat, közvetítőket szóra bírni és a sokszor első pillanatban szégyenkezésből elnémuló vásárlókat megszólaltatni. Az útjaink során végzett részttevő megfigyelés kulcsszerepet játszott az interjúval felkeresett önkormányzatok, körjegyzőségek kiválasztásában. Fontos szempont volt a kiválasztásnál,

hogy a különböző méretű települések – nagyváros, vidéki kisváros és apró falvak – mindegyikét reprezentálja interjú. A legtöbb időt az előzetes kutatási tervnek megfelelően nyugat-dunántúli településeken töltöttük, de valójában a Dunántúl egészen igyekeztünk a folyamatot feltérképezni, kiegészítve budapesti információkkal, s a reexport nyomkövetése során kelet, illetve délkelet irányba haladva jártunk az ország szegényebb vidékein az Északi-Középhegységben, az Alföldön, s a határon túl Szerbia határközeli térségében. Az eredeti tervet kibővítve a határ szempontjából zárt Szerbiára fordítottunk figyelmet, és a kutatást a Szabadkai térséggel egészítettük ki, hogy megtudjuk, hogyan néz ki ott a használtárúk piaca, ahol valóban a hiánygazdaság, szegénység hozta létre és tartja fenn a lomizást, a határátlépési nehézségek ellenére is. Nyugati irányban a lomizók beszerzőhelyei közül ausztriai helyeket látogattunk meg, nem csak közvetlen a magyar határ közelében Burgenland tartományban, hanem Steiermark, Niederösterreich településein is.

A kutatás során feltárt hivatalos használtcikk kereskedések és lomizók Magyarországon

A kutatás során a határ-vámszolgálati vonatkozásban is igyekeztünk a szakhatóság véleményét megkérdezni. A nyugat-magyarországi határátkelőhelyeken 5 féligstruktúrált interjút készítettünk, hogy megismerjük a határőrök, illetve a Vám- és Pénzügyőrség véleményét a lomizásról. Négy interjú a magyar-osztrák, illetve egy a magyar-szlovén határszakasz (Rédics) vonatkozásában készült.

A kutatás tervezetében 5 db önkormányzati interjút vállaltunk, melynél többet összesen 13-at készítettünk. A településüket jól ismerő vezetők interjúiból nagyon sok hasznos információhoz jutottunk. A kutatás során az ÁNTSZ-es interjúkat csökkentettük, – három készítettünk az 5 helyett - mert ott hiába kérdeztünk meg több kirendeltséget, a válaszok megegyeztek. Az APEH interjúk esetében még speciálisabb volt a helyzet, mert a megkeresett városi kirendeltségek, illetve megyei igazgatóságok elutasították a nyilatkozatot, és a regionális igazgatóságokhoz kellett fordulnunk, hogy az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal hivatalos állásfoglalásáról tájékoztassanak bennünket. A Nyugat-dunántúli Regionális

Igazgatóság igazgatójával részletes interjút készítettünk, amely hűen tükrözi az APEH állásfoglalását a tevékenységgel kapcsolatosan. A vállalt interjúk darabszámát nem kívántuk csorbítani, ezért a fent részletezettek okán átcsoportosítottunk, s a sokkal változatosabb véleményeket takaró önkormányzati (13 darab), illetve piacszervező (9 darab) interjúkból készítettünk többet.

A települések kiválasztásánál az vezérelt bennünket, hogy több településtípusba tartozzanak. Ezért a megyeszékhelyeken kívül (Miskolc; Veszprém) kisvárosokban (Zalaszentgrót; Kőszeg; Csurgó), illetve falvakban (Lábod; Csátalja; Füzérkomlós, Nyíri és Bózsva; Pacsa körjegyzőség; Horvátzsidány; Karmacs; Zalaszentő; Ágfalva) készítettünk interjúkat. A települések kiválasztásának másik szempontja a területi elhelyezkedés volt. Nem csak dunántúli településeket kerestünk fel, hanem országosan szétszórtan elhelyezkedő településeket. Az önkormányzati interjúk a települések jegyzőivel vagy polgármestereivel készültek, három kivétellel, mint a miskolci, ahol Miskolc város képviselőtestületének egyik tagjával sikerült elkészítenünk.

A kutatásnak már a kezdeti szakaszában kerestük a lomissal a személyes kapcsolatot, hogy valóban életutakat ismerhessünk meg. Már a legelső próbainterjúk kapcsán kiderült, hogy a legnagyobb nehézség nem feltétlen a „szóra bírásuk”, - csak pár durva elutasítással volt dolgunk – hanem a bizalmatlanság abban mutatkozott meg, hogy kivétel nélkül megtiltották a hanganyag rögzítését.

Az esettanulmányt az antropológia módszertana alapján végeztük. Így a résztvevő megfigyelés mellett, strukturált, félig strukturált interjúk, oral history, statisztikai adatok alapján folytattuk a kutatást. Az antropológia „gyöngyfüzéréként” említett technikáját alkalmaztuk még. A szociometriai vizsgálat elsődleges helyszíne a Dél-Dunántúli régió megyéi, kistérségei, települései voltak.

A hiány által gerjesztett kiegészítő jövedelemforrás lehetőségei a rendszerváltás előtt

A rendszerváltás előtt - és gyakran ma is - a hazai munkavállalókat a központilag alacsony szinten meghatározott bérszínvonal évtizedeken át rákényszerítette a legkülönbözőbb jövedelemforrások és a „szubsztantív gazdaság” (Polányi, 1957/1976) elemeinek kombinálására. A kettős gazdaság léte és az ahhoz kapcsolódó munkavállalói attitűdök miatt a hazai munkavállalók jelentős része „találékonyabb” (volt), mint hasonló iskolai végzettséggel rendelkező piacgazdaságbeli társai. A hagyományos piacgazdaságok ellentétéként a szocializmusban makroszinten működött a „bürokratikus koordináció” (Kornai 1993), de vállalaton belül a munkavállalók időnként vállalkozói magatartásformák kialakítására, működtetésére kényszerültek. Ezek a viselkedésformák szorosan kötődtek a különböző jövedelemforrások hatékony kombinálásához (Pauker, 1999).

A lehetőségek számosak voltak és a legkülönbözőbbek:

A külföldön hivatalos kiküldetésben, illetve külföldön dolgozók számos árut hoztak haza legális és illegális módon egyaránt. Ez a rágógumitól az aranyig - amit a Nemzeti Bank is hivatalosan megvett - szinte mindent felölelt. A számítástechnikai eszközök, gépkocsik, alkatrészek szórakoztató elektronikai cikkek - a hiánygazdaság által gerjesztett kereslet miatt lettek keresettek. Ezek behozatala pedig, kiegészítő jövedelemforrást jelentettek az ilyen típusú kereskedelemben tevékenykedő egyének számára. Budapesten és nagyobb városokban egy sor bizományi átvevő hely alakult ennek a kereskedelemnek a közvetítésére, amelyek

először szerény körülmények között működtek, majd egyre fényűzőbb üzletek benyomását keltették elhagyva a klasszikus értelemben levő használcikk kereskedelmet – mintegy csak új áru közvetítésével foglalkozva.

A 80-as évek magyarországi turizmusának felfutása a valutával való üzletelés időszaka is volt egyben. A magánszemélyek egy része a megtakarításait legálisan valutában tartotta és a magáncégek egy része is rákényszerült a keményvaluta illegális megvételére. A külföldön dolgozókon kívül a legnagyobb forrást a balatoni szállásadók, vendéglősök jelentették, akik a szolgáltatásukért gyakran nem forintot, hanem német márkát és schillinget kértek. A turizmus konjunktúra főleg a Balatonnál nem csak az illegálisan kiadott szállásbevételekből, hanem a hivatalos és fekete árfolyam különbségéből tudott erősödni. Az élelmiszerárak és szolgáltatások ára a nyugat-európai árszínvonalhoz képest nagyon alacsony volt, így a komparatív előnyt a turizmus szereplői ki tudták használni.

Akkor még nem beszéltünk a háztáji gazdaságokról, a gmk-ról, amelyek mint kiegészítő jövedelemforrás voltak jelen a kádári korszakban és százezrek megélhetését egészítették ki (*Kolosi 1987, Szelényi 1990*).

A munkaerőpiacról való kiszorulás a rendszerváltás kezdeti időszakában sokakat rákényszerített újabb jövedelemforrás keresésére, vagy a megtanult kiegészítő gazdasági tevékenység fokozására. A megszűnő TSZ-ek öntötték a munkanélkülieket, és a szakképzetlen falusi munkavállalók egy részének nem kínálkozott más lehetőséget, mint a lomizás. A munkanélküliséggel sújtott területeken a gyógynövény gyűjtés és a vándorló életmód sok roma számára közeli családi emlékeket jelentett és a megnyíló határok részben ennek az attitűdnek a felelevenítését kihasználva kerekedtek fel a közeli nyugat-európai országokba lomizni. Maga a használcikk kereskedelem természetesen ennél sokkal összetettebb és szerteágazóbb folyamat és az indítékai is sokkal összetettebbek. Erről a következő fejezetekben lesz szó.

A használt áru gazdasági-társadalmi jellemzői

A fogyasztásra való hangsúly eltolódásával, amelyet még a technikai forradalom vívmányai segítettek előmozdítani, (*Berger, 1992*) egy korábbi csak a szükségletek irányába ható termelés helyett, szünet nélküli növekedés indult el, amely során az alapvető igényeken túl más - egyéni - jellegűek is előtérbe kerülhettek. A divat fogyasztásra gyakorolt hatásai jól mérhetők (*Simmel, 1973*), nem csak egy szakadatlan körforgást teremtve, hanem ismételt fogyasztásra is gerjesztő változásain keresztül.

A divat szezonális változásaival időről-időre lehetőséget teremt arra, hogy az újabb termékek "szimbólumok" megjelenésével a társadalmi-csoport hovatartozásukat a fogyasztók-vásárlók akár meg is változtathassák. *Veblen (1975) és Bourdieu (1984)* szerint az elit-felső osztályok sajátja a gazdasági fejlődés során megjelenő új, jobb, elegánsabb javak fogyasztása, akik így igazolják, saját statusukat, legitimálva helyzetüket. Ennek a fogyasztói magatartásnak a változásával válik lehetővé a mögötte rejlő motiváció megfigyelése (*Campbell, 1996*). A nyugat-európai társadalmak életét is ez a fogyasztás orientáltság motiválja. A divat aktuális változásaival nemcsak régi autóikat cserélik újra, hanem a többi tartós fogyasztási cikkeit is, az evőeszköztől a laptopig. A megunt, divatja múlt tárgyaik elszállításával sem kell különösképpen fáradozniuk az EU-országok állampolgárainak. Elég, ha azokat egy előre meghatározott időpontban kiteszik az utcára, ahonnan helyi vállalkozók szállítják el leggyakrabban a "lomokat - kacatokat" egy a település közeli gyűjtőtelepre.

A tartós fogyasztási javak birtoklása kifejezi tulajdonosuk-használójuk társadalmi pozícióját, meglétük-hiányuk utal a korlátlan vagy behatárolt anyagi lehetőségekre, segítségükkel-

fogyasztásukkal-mutogatásukkal bizonyos presztízsrre, rangra tehetünk szert környezetünkben. Amikor tartós fogyasztási javakat vásárolunk, tulajdonképpen e javak „szolgáltatásainak” egy csomagját szerezzük meg, ami a beruházás egy formája, s emiatt túl sokba kerülhet a szegényebb emberek számára. Ők azonban megszerezhetik e szolgáltatások kisebb csomagjait, ha másodkézből, olcsóbban veszik meg a kívánt – de már használt – tartós fogyasztási cikket (*Scitovsky, 1995*).

A nyugat-európai társadalmak magas életszínvonalára és az erős középosztály jelenlétére utal, hogy néhány kivételtől eltekintve (például személygépkocsi, műkincs, antik bútor, könyv) a használt tartós fogyasztási cikkek piaci egészen kis méretűek. Scitovsky már idézett cikkének Észak-Amerikára vonatkozó megállapításai bizonyos megszorításokkal kiterjeszthetők a nyugat-európai jóléti társadalmakra is (*Pauker, 1999*).

A felsőbb osztályok magatartása egy kicsit olyan, mint a nemesség hozzáállása a kereskedelemhez az évszázadok során - degradáló, megszegyenítő ezzel foglalkozni – mások megszólhatják, vagy gondolhatják, hogy anyagi nehézségei vannak. Így immár a középosztálybeliek egy része is társadalmi elfogadottságukat kockáztatják, ha a birtokukban levő tartós fogyasztási cikket (a kivétel a személygépkocsi, ingatlan) áruba bocsátják. Másrészt pedig a társadalmi-gazdasági munkamegosztásban létrejött vállalkozások az ilyen jellegű árut begyűjtik (részben karitatív formában) majd Közép- és Kelet-Európában pénzért értékesítik.

A tartós fogyasztási cikkek piaci értékes társadalmi szerepet játszanak, mert csökkentik a jövedelemelosztás egyenlőtlenségeit. Mindamelllett élénkítik is a gazdaságot egyrészt az által, hogy lehetővé teszik a jobb módúaknak a megkopott, vagy elavult javaik gyorsabb kicserélését újakra, s ezáltal növelik az új termékek iránti kereslet nagyságát, másrészt pedig azzal, hogy foglalkozási lehetőséget és jövedelmet teremtenek a használtcikk kereskedők számára.

Scitovsky (1995) szerint a használtcikk piacok igen nagyok a szegényebb országokban, fontos szerepük van az egyenlőtlenségek csökkenésében, valamint a gazdaság élénkítésében.

Az első megállapítással egyetértünk, a második megállapítást ugyanakkor vitatnánk. Egyrészt azért mert ismerve ilyen országok használtpiacainak működését megállapítható, hogy nagyobb részt a jövedelmek a fekete, illetve szürke gazdaságot gyarapítják és állami bevételek e téren alig keletkeznek adók, tb., vagy vám formájába vagy ha igen elhanyagolható mértékűek a használtpiac nagyságához képest. Ismerve a Közép-Kelet-Európai társadalmak működését a használtcikk kereskedők csak egy része folytat legális tevékenységet – ugyanakkor szinte mindenki részesedik az állami juttatásokból (társadalombiztosítás, szociális segély). Így ez a tevékenység bár kétségtelenül jövedelmező a folytatók számára árnyoldala egyértelműen az, hogy inkább elvon állami forrásokat és a személyek nagyobb része, akik e tevékenységgel foglalkoznak a későbbiekben is rászorulnak a szociális segélyre, mert nem fizettek a tevékenységük után nyugdíjjárulékot. Így az előnyük is rövid távú, hiszen nyugdíjuk nem lesz, és más biztosításuk sem (a lomizás pl. sok utazással jár, és baleset esetén nem kapnak járadékot vagy rokkant nyugdíjat).

Az Egyesült Államokra és az EU gazdagabb részére igaz, hogy a használt piacok élénkítik a gazdaságot azáltal, hogy lehetővé teszik a jobb módúak számára, a használt javak kicserélését újakra, és ez által növelik az új termékek iránti keresletet. A szegényebb országokban (lásd Szerbia a háború alatt és utána) a használtcikk külföldről jön, így a belső piacot negatívan érinti, mert elvonja a forrást az új legális cikkek vásárlásától. Magyarországon ez figyelhető meg a használttruha piacán. Vannak olyan társadalmi rétegek, akik soha sem vásárolnak új ruhát, mert ott vannak a turkálók, amik kielégítik az általuk generált keresletet.

A használtcikk-piac másik szegmensét a gazdagok vagyongyarapításra alkalmas tárgyak gyűjtése jelenti. Ezek a piacok lekötik a rendelkezésre álló jövedelem egy részét – és hasonló makroökonómiai hatást váltanak ki, mint a pénz tartalékolása. Ez a tevékenység önmagában

is élvezetes, és e mellett műtárgyak birtoklásához vezet. Egy sor dolog sorolható ide: könyvek első kiadásai, mesterek képei, antik ékszerek, kerámiák, bútorok és legtöbbször a presztízs-javakhoz tartozik, birtoklásuk társadalmi státuszhoz juttatja tulajdonosaikat, büszkeséggel tölti el őket. Kínálatuk nem bővíthető, így a kereslet növekedése árak növekedésében csapódik le. A napjaink feltörekvő gazdaságaiban az értéktárgyak vevőinek legtöbbször az úgazdagok soraiból kerül ki. (Budapest belvárosában, az utóbbi években egy sor új galériát, antikváriumot és aukciós házat találunk e kereslet kielégítésére). A műtárgyak gyűjtése részben a gazdaság teljesítményét fogja vissza, részben az árszínvonal növekedését gyorsítja fel, összességében ezért stagflációs hatása van (*Scitovsky, 1995*).

Megállapítható tehát, hogy mind a szegények, mind a gazdagok használcikk iránti kereslete csökkenti az új termék iránt megnyilvánuló agregált keresletet, ami fékezi a gazdasági növekedést, másrészt egyéb előzőleg leírt okok miatt (adóelkerülés, társadalombiztosítás elkerülése) a használcikk-piacnak lehet destabilizáló makroökonómiai hatása. Minél nagyobb a gazdasági válság egy feltörekvő országba, ez a hatás annál erősebb.

Scitovsky (1995) ezt így fogalmazza meg röviden: ha a használcikk piac elégti ki az új termék piacán megjelenő keresleti többletet, akkor a használt jószág rendszerint lassabban mozgó ára veszi át az egyensúlyteremtő funkciót. Ez elnyújtja az egyensúlytalanság kiigazítását, s lehetővé teszi, hogy az új termék megmaradó keresleti többlete egy másik egyensúlyteremtő erőt is működésbe hozzon, ami a jövedelmi változások által hat. Mialatt ugyanis az új termék keresleti többletének a használt termék készletéből való kielégítése nem hoz létre jövedelmet a használcikk-kereskedők jutalékán felül, az elkölthető jövedelemnek egy része elvándorol az új termékek piacáról. Ez a fejlemény a termelőket a kibocsátás csökkentésére készíti, kevesebb jövedelem jön így létre, s a multiplikátorhatás közbejöttével ugyanaz a negatív makroökonómiai sokk éri a gazdaságot, mint amit a pénz tartalékolása vált ki (*Scitovsky, 1995*).

Megközelítésünkben a használcikk kereskedelemben a „lomizo” társadalmi csoport, mint a kényszergazdaság egyik megtestesítője szerepel, melyet sajátos életmód, adaptációs képesség, értékrend és belsőleg tagolt társadalmi szerkezet jellemez.

A fogyasztói társadalomban a tartós fogyasztói cikkek értéke nagyon gyorsan elavul – így néhány éven belül – cikktől függően a használhatóság ellenére csak az új ár töredékéért lehetne eladni. A használati értéke sokkal lassabban évül el az áránál, így nyugodtan mondhatjuk, hogy a fogyasztói társadalom pazarlása ezen a területen is megnyilvánul. Ez ugyanakkor részben az újrahasznosítási iparágak számára jelent lehetőséget, részben pedig a már említett szegényebb társadalmakból jövők számára.

A lomok mint új társadalmi érték

Makrogazdasági szinten a használcikk-kereskedelem, hulladék-felhasználás gazdasági jelentőségét számos tanulmány és kutatás bizonyítja. Az ipari hulladék reciklizáció GDP-hez viszonyított nagyságrendjét elemzi *Swisko (2000)*. *Konishi és Sandfort (2000)* a tartós fogyasztási cikkek piacát vizsgálja Japán esetében, és a tranzakciós költségek elmélete alapján egyensúlyi modellt állít fel ezen piacok működésére vonatkozóan.

Ismeretesek olyan nemzetközi példák, hogy a gazdaságilag legfejlettebb országokban kidobott hulladék, illetve eladhatatlan használt cikk - lom jól eladható a fejlődő országokban, ezzel biztos üzleti lehetőséget teremtve az ilyen cikkek importőrei számára, és viszonylagos jólétet biztosítva az elmaradott országok lakosságának. Ennek egy példája az USA ilyen használt cikkeinek Zambiában történő sikeres értékesítése iparszerű méretekben (*Jeter, 2002*).

A használtcikk kereskedelemnek sajnálatosan vannak árnyoldalai. Részben a szürke, illetve fekete gazdasághoz való tartozás (a közép-kelet-európai vállalkozások zöme ilyen), részben a hulladékfeldolgozás környezet- és embert károsító hatása miatt. A számítógépek újrahasznosítása pl. Indiában egytizedébe kerül, mint a nyugat-európai országokban, de ez a tevékenység Indiában sok esetben olyan körülmények között történik, amely emberre káros mivolta miatt másutt tiltott tevékenység volna. Szakértők szerint az ebben résztvevő munkavállalók néhány évi ilyen tevékenység után elveszíthetik szeme világukat.

Mikroszinten a használtcikk-kereskedelem szereplőinek motivációit, társadalmi és gazdasági adaptációs folyamatait mutatja be az amerikai társadalomban *LaLone et al. (1993)*. A kérdés szociális aspektusai megjelennek a Közép-Kelet-Európai térség vonatkozásában a Világbank egyik közelmúltban megjelent, a roma népesség életkörülményeivel foglalkozó tanulmányában is (*Ringgold, 2000*).

A guberálás története

A guberálás meghatározása az Idegen Szavak és Kifejezések Szótára (*Bakos, 1976*) alapján a következő: „ered. ism. Biz 1. még használható dolgokat a hulladékból, szemétből kiválogat., A mindennapok valóságában a guberálás a hulladékgyűjtő, hulladéklerakó vagy hulladéktároló helyeken zajlott, illetve zajlik a még hasznosítható hulladékok kézi kiválogatása, illetve kigyűjtése. Napjainkban elsősorban higiéniai szempontok miatt a hulladékfeldolgozásban a guberálást a gépi hulladékosztályozás váltotta fel. Így a guberálás klasszikus formájának a házi szemétkukákban, szemétdombon, szemétkukákban még használható tárgyak, anyagdarabok utáni kutatás tekinthető.

A szemétkukálás az 1945 és 1990 közötti időszakban csupán nyomokban volt felfedezhető Magyarországon. A szocialista társadalomban a guberálás a társadalomba kevésbé beilleszkedni akaró, gazdaságilag függetlenné válni vágyó csoportok sajátja volt.

Az egyik ilyen guberáló csoport a cigányok – romák voltak (*Szuhay, 1995*). A romák által végzett “hagyományos cigány szakmák” egy része már a második világháború előtt eltűnt. Mivel a cigánycsoportok korábbi gyűjtögetési hajlama, szokása fennmaradt, így gyakran a helyi hatóságok tudtával - például a fémbegyűjtés a városokban, ószeresség stb. - vált a legmeghatározóbb kiegészítő jövedelemszerzési lehetőségüké. A roma családok közül többen specializálódtak üres üvegek, palackok, vas- és színesfémhulladék gyűjtésére stb. Míg más csoportok a hivatalos kereskedelemben nem beszerezhető áruféleségek adásvételével kezdtek el foglalkozni.

Ez a foglalkozási forma nemcsak a magyarországi cigánycsoportoknak volt a sajátja, hanem a közép - kelet-európai országokban élő többi romacsoportoknak is. Így pl. a lengyel romák sikerrel kereskedtek elektromos háztartási készülékekkel.

Ugyanakkor a többi Kelet-európai országban az idényhez kötött migráció a kommunista időkben is fennmaradt, így a romák mobilitásukból adódóan hosszabb utazásokra is vállalkozhattak. Leggyakrabban a Közel-Kelet vagy Nyugat-Európa déli vidékei felé indultak és szinte mindenütt az újrahasznosítással összefüggő tevékenységek gyakorlására: ószeresség, ócskavas-gyűjtés, használtruha-kereskedés stb. vállalkoztak.

A fentiekben túl az oláh cigányok öltözködésében az ötvenes években jelent meg többek közt ruhaviseletnél a guberálás egy másik hatása. Ebben az időszakban sok használt ruhát vásároltak fel a parasztoktól, amitől sajátos színezetet kapott a viseletük. A több számmal nagyobb vagy kisebb, guberált ruhákba öltözködő cigányok a szegénységkultúra megjelenítőivé váltak.

A rendszerváltozás a romák életkörülményeinek romlását hozta. Az utóbbi tíz év rákényszerítene a romákat, hogy hagyományos vagy új tevékenységekbe fogjanak: a böngészés, az engedély nélküli halászat és vadászat, a gyógynövények és csigák gyűjtése, a guberálás, a mezőgazdasági bér munka, a lókereskedelem, a teknőkészítés, a vályogtégla-előállítás olyan tevékenység, amely nem adóköteles és nagy mobilitást jelent.

Egy 1994-ben a magyarországi cigány háztartások részesedése az informális gazdaságban tárgykörben lefolytatott vizsgálat eredményei alapján a gyűjtögetés (gyógynövény, gomba, csiga, tűzifa stb.) 23,2% vezette a rangsort az általuk végzett jövedelemszerző munkák közül. Az idénymunka (főként a mezőgazdaságban és az építőiparban) 17,1%-os. A böngészés (a gépi betakarítás után) 9%-os. A guberálás (az értékesíthető hulladékok gyűjtése) 4,4%-os. Az illegális kereskedés 2,4%-os, a kézműves termékek (kosár, rongyszőnyeg stb.) eladása 2,2%-os, a szolgáltatási formák (zenélés, alkalmi fuvarozás stb.) 1,6%-os részarányt képviseltek.

Az 1990-es évek politikai változásai lehetővé tették, hogy cigányok ezrei induljanak Nyugatra „szerencsét próbálni”. Ezt a népességáramlást a térség cigánysága körében meglévő gazdasági mobilitással lehet összefüggésbe hozni. A családok egy „új Eldorádó” reményében keltek útra, megragadva a kínáló lehetőségeket, a használt cikkek újrahasznosításának monopóliumát. Többen az első sikereket követően antik tárgyak gyűjtésébe fogtak és sikeres régiségkereskedőkké váltak.

A guberálást folytatók másik csoportja a hajléktalanok közül kerül ki. *Lénárt Imre (1997, 1998)* több hónapos terepmunkája során a hajléktalan lét megismerését tűzte ki kutatása céljául. A hajléktalanok túlélési stratégiájában kiemelt szerepet kap a gyűjtögetés, guberálás.

A hajléktalanok a guberálás során leggyakrabban a háztartási szemétben – kukákban matatnak, keresnek olyan tárgyakat, amelyeket a hulladékhasznosítók szigorúan különgyűjtve vesznek át. Így többek közt újságpapírt, különböző fémdarabokat, üvegeket, stb.

Míg a cigányok-romák esetében a guberálás lehetőséget adott egy magasabb színvonalú életvezetésre, addig az 1990-es évektől kezdve nagyobb számban megjelenő nagyvárosi hajléktalanok esetében a napi túléléshez nyújt elegendő lehetőséget ez a tevékenység.

A szemétben való turkálás-guberálás, a hulladékgyűjtés a rendszerváltást követően kikerült a korábbi szervezett keretek közül. Így a hulladékgyűjtés, turkálás a háztartási szemétbe a még hasznosítható, használható tárgyakért, élelemért, a legszegényebb népesség körében vált megélhetési formává, leggyakrabban a munkahelyek tömeges megszűnését követően.

A „guberálás - szemétben turkálás” vizsgálata szegényes szakirodalommal, kutatási dokumentációval rendelkezik. A guberálás folyamatát vizsgáló kutatók gyakran a szemétben turkálást a legszegényebb társadalmi csoportok sajátjának tekintik.

A legkorábbi „guberálást kutató forrásnak” a *Mayhew*-tól származó írás tekinthető. *Mayhew* ebben az írásában a guberálókat „csontásoknak”, „Cali keselyűinek” nevezi. A csontások, akik minden olyat szortíroznak, amit más ember már a szemétre dobott.

Gareth Stedman Jonest (1971), aki a XIX. századi londoni guberálást vizsgálta, azt mondja, hogy a XIX. században a guberálást folytatóknak a szegényházon kívül nem létezett más alternatívája a nincstelenségre, mint e gazdasági tevékenység legnyomorúságosabb és legrosszabbul jövedelmező formáit választania.

Koji Taira (1969) az 1960-as években Japánban vizsgálta a guberálás folyamatát-, véleménye szerint „*a guberálás a rendes munkaviszony és a koldulás határmezsgyéjén helyezkedik el.*” A fentiekben hivatkozott vizsgálatok szerzői abban „egyetértettek”, hogy „*a szemétkben guberálók a kilátástalan szegénységbe süllyedtek csoportját alkotják, azokét, akik a gazdagok asztaláról lehullott morzsák összekapirgálásából tengetik sanyarú életüket.*”

Eredmények

A szociometriai vizsgálat eredményei

A guberálás azonban nem kifejezetten a nyugati, fejlett országok sajátossága, hanem a kelet-európai országokban is jelenlevő, megfigyelhető, leírható jelenség. A magyarországi településeken, leggyakrabban a városokban, a lomtalanítási akciók keretében kihelyezett tárgyakat napjainkban is gyűjtik „guberálják”. A guberálás területén „aktívan dolgozók” egyrészt az underclass – hajléktalanok, romák, cigányok, kisnyugdíjasok - réteg tagjai közül kerülnek ki, akik a mindennapi túlélésért guberálnak, gyűjtögetnek (*Lénárt 1997, 1998*). A guberálás „haszonélvezőinek” másik pólusán a régiségkereskedőket találhatjuk, – Ecsery piac, régiségkereskedők országSZerte - akik leggyakrabban e kilátástalan szocioökonómiai helyzetbe került emberek kiguberált tárgyainak számukra értékes darabjait vásárolják fel, többnyire fillérékért.

A régiségkereskedők „árubeszerzése” egyrészt a régi hagyatékok felvásárlásával történt korábban. Napjainkra gyakorlatilag „elfogytak” ezek a klasszikus hagyatékok, így a guberálók, lomizók által talált tárgyak közül a számukra értékes darabok felvásárlását végzik. Ilyen tipikusnak nevezhető esettel kutatásunk során is találkoztunk. Az egyik lomizo egy öreg órát talált a kirakott lomok között. Egy órásmester 9 000 Ft-ot adott ezért a darabért. Majd egy régiségkereskedőnek 30 000 Ft-ért adta tovább. Az óra később 900 000 Ft-ért talált gazdára egy régi órát gyűjtőnél. A haszon a régiségkereskedőnél realizálódott, aki ismeretei, tudása alapján betudta azonosítani az óra pontos származási helyét, korát, készítőjét (oral history kaposvári, 40 év körüli férfi interjúalanytól származó elbeszélés alapján).

A guberálás jelensége a szocializmust építő Magyarországon is jelen volt. Az 1990-es évek változásaival, a határok szabadabb átjárhatóságával egyidőben jelent meg a guberálás „elitebbnek” minősíthető tevékenysége a lomizás.

A lomizás egy másik előzményének az országban százával megnyíló turkálók (*Vörös 1996, 1997*) tekinthetők. A nyugat-európai fogyasztói társadalom divatját múlt – a ruhadarabok között találhatunk használt ruhát, alig használtat, vagy netán olyat is, amelyen még az árcédula is függ, egész egyszerűen már csak nem divatos, pontosabban a múlt évi divatirányzat jegyeit viselő ruhadarabok (saját megfigyelésünk) – ruhadarabjainak újrahasonosítása történik ezekben az üzletekben, jutányos áron. Ezeknek a turkálóknak – second hand üzleteknek a népszerűsége napjainkig töretlen. Vásárlói között a főorvostól a titkárnőig a takarítónőn át – és a férfi, vásárlókon át, korosztály behatárolás nélkül – szinte mindenki előfordul. A fő jellemzőik mégis abban foglalhatók össze, hogy minőségi ruházatot szeretnének hordani, kevés pénz elköltésével. A turkálók jelenkori virágzásukat köszönhetik egyrészt a kínai üzletek áruinak silány minősége, olcsósága, ill. a plázák üzleteinek kínálatában szereplő magas árú, gyakran ugyanolyan gyenge minőségű (még abban az esetben is, ha presztízs márkanevet varrtak az árura) termékeinek (oral history 50 éves főorvosnő, 60 éves szociológus (férfi), 25 éves titkárnő, 50 éves rokkantnyugdíjas takarítónő interjúalanyokkal történő beszélgetésünk alapján).

Mind a guberálás, a turkálás folyamatát, leggyakrabban antropológusok leírásaiból részletesen is megismerhettük. Ugyanakkor a lomizásról, mint hasonló tevékenységről még

szűkösebb ismeretek állnak rendelkezésünkre. Résztvevő, antropológiai megfigyeléseink alapján a „lomizok” elkülöníthetők az alapján, hogy mire szakosodnak (pl. bútor, műszaki cikk, járművek gyűjtése stb.). Az mondható, hogy kvázi tevékenységük alapján szakosodnak, vagyis elsősorban az azonos csoportba tartozó tárgyakat, eszközöket gyűjtik, majd értékesítik tovább.

Továbbá megfigyelhetők, ill. körülhatárolhatók különböző rokonsági kapcsolatok szálai, ami elsősorban a romaszármazású lomizok közt tapasztalható. A roma származásúak esetében, a rokonsági kapcsolatok (*Prónai, 1995*) a lokálistól kezdve országhatárokon túlnyúlóak is lehetnek.

A rendelkezésre álló szakirodalmi áttekintést követően a guberálás folyamatának bemutatásán keresztül írjuk le a lomizás folyamatát.

A guberálás „modern változata” a lomizás

A lomizok személye hasonlóan a guberálókhoz a szegények, hajléktalanok, ill. a romák közül kerül ki. A sikeres lomizok „kvázi vállalkozóknak” tekinthetők, mivel működésük hasonló a klasszikus vállalkozásokéhoz.

Kelet-, Közép-Európa országaiból százak - ezrek számára napjainkban ezek a "lomtalanítási akciók" jelentik a megélhetés forrását. A nyugati, fogyasztói társadalom divatjamúlt, megunt "lomjainak" megszerzése, komoly üzletággá vált hazánkban is, hasonlóan az 1990-es évektől elterjedt turkálókhoz. A nyugati országrész apró falvaiban élő honfitársaink közül többeknek a lomtalanítási akciók nemcsak megélhetési forrást, de alkalmanként gazdagodását is jelentik. Nyugat - Európa divatjamúlt, megunt "tárgyainak" gyűjtögetése üzletággá fejlődött.

Ugyanakkor e tevékenységnek van egy másik vetülete, amikor a városokban lomtalanítási akciók keretében kihelyezett tárgyakat gyűjtenek „guberálnak”. Ezeknek az egyik felvevőpiaca a régiségkereskedők, másik felhasználói az underclass réteghez tartozók.

Tevékenységük szerint a „lomizok” - pl. bútor, műszaki cikk, járművek gyűjtésére szakosodnak - felosztják a piacot hasonlóan a formális keretek között működő vállalkozásokhoz. A "lomok" újból áruvá válnak honfitársaink gyűjtése révén, akik ezáltal további piacokat indukálnak Magyarországon és Kelet-Európában. A "hétköznapi" vásárlók a heti, havi piacokon, vásárokon juthatnak hozzá ezekhez a „kincsekhez”. Így a fogyasztói társadalom megunt tárgyai egy szakadatlan "körforgás részeként" más fogyasztóivá válni óhajtó társadalmak hasznos - szimbolikus eszközeivé válnak, alakulnak át.

A „vállalkozók” részben a megélhetés és a felemelkedés lehetőségét látták, amikor bele kezdtek ebbe a tevékenységbe. Alacsony iskolai végzettségük, illetve a munkanélküliség sújtotta falvak és kisvárosok lakosaiként sok esetben más lehetőségük nem lévén kezdtek foglalkozni ezzel a tevékenységgel.

Magyarország nyugati részén több olyan település (pl.: Mikosszéplak, Ostffyasszonyfa, Devecser, Tapolca stb.) található, ahol leggyakrabban a roma származásúak megélhetési forrásává vált a különböző nyugat-európai országok lomtalanítási akcióin való részvétel. A lomtalanítás során - az adott országban már szimbolikus értékkel sem bíró tárgyak hazánkba ill. Kelet-Európa más országaiba érkeve új szimbolikus jelentéssel, tulajdonsággal ruházódnak fel.

A lomizokhoz helybe érkeznek bel- és külföldi felvásárlók. Továbbá a helyben nem értékesített lomokat, a hétköznapi vásárlók számára heti vásárokon, piacokon (pl. Nagykanizsa, Veszprém, Pécs, Budapest „Ecséri”) teszik elérhetővé, megszerezhetővé, ott kínálják portékáikat.

A lomizás

Ausztriában, Svájcban, Németországban, Belgiumban, Hollandiában és talán a világon mindenhol máshol hasonló módszerekkel történik a lomizás. Minden országban év elején

nyilvánosságra hozzák a meghirdetett lomtalanítási akciókat, csakúgy, mint Magyarországon, ahol általában évente két alkalommal, tavasszal és ősszel tartanak lomtalanítást. Ezzel szemben a nyugat-európai országokban évente több alkalommal, mondhatni folyamatosan rendeznek lomtalanítást. Ezeknek a lomtalanítási akcióknak az időpontjait a helyi településekre lebontva, hó és nap időpontokra meghatározva is megtalálhatjuk.

A településeken a meghirdetett lomtalanításkor a feleslegessé vált, legkülönbözőbbféle tárgyakat pl. bútorok, műszaki cikkek, fém hulladékok stb. kirakják a házak elé. Ezeknek a tárgyaknak az elszállítása külön költséget jelentene az ott élő állampolgároknak, viszont a lomizok ezt ingyen megteszik. A lomizok megfigyeléseink alapján nemcsak a posztoszocialista országok állampolgárai közül kerülnek ki.

A lomtalanításkor a lomizok a magyarországihoz hasonlóan több hullámban érkeznek, már korán reggel. Az érdeklődési körüknek, specializációjuknak megfelelő lomokat kiválogatják, megegyeznek a tulajdonossal az árban, majd azt felpakolják járműveikre. A lomtalanítás során megmaradó, gyakorlatilag hasznavehetetlennek bizonyult lomoknak azonban területi elosztáson alapuló, földrajzi – környezetvédelmi helyzetet is figyelembevevő lomlerakó helyek vannak kialakítva, amelyek a hét, vagy a hónap napjain különböző időpontokban vannak nyitva. Ezekre a helyekre a lakosság a fent jelzett időpontok figyelembe vételével személyesen szállítja be a feleslegessé vált, ill. meghibásodott tárgyakat. Itt azokat szelektíven szétválogatva tárolják. Az ideszállított tárgyak után a lakoságnak fizetnie kell egy ún. tárolási-lerakási díjat.

E melletti lomizos folyamat a területenként meghatározott „lomtalanítási piacokon” megjelenő lomizás. Itt általában a lomokat a kerületi tűzoltóság, ill. az önkéntes tűzoltóság fogadja. A lakosság beszállítja a feleslegessé vált lim-lomját azzal a céllal, hogy ezek bevételéből támogassa ezeket a nonprofit szervezeteket. A tűzoltóság vagy egyéb civil szervezetek ezeket a tárgyakat áruba bocsátják, és ezzel jutnak támogatáshoz a lakoságtól. Az ide érkező lomok beszállítási költsége nem terheli a lakoságot.

Ezen a rendezvényeken túl még a bolhapiacok vannak, hasonlóan a magyarországi ilyen piacokhoz. A bolhapiacok különböző időpontokban tartanak nyitva. Ezek egyes kiemelt körzetekben, ill. tartományi székhelyeken működnek. Egyik formájuk a nyílt piac, ahova a lakosok viszik ki a különböző helyről begyűjtött lim-lomokat. A másik típus, ahol ezeket a piacokat lomkereskedők tartják működésben. Ezen a helyeken az értékesítés különböző fázisokban történik.

E fázisok a következők: A lakók a számukra értéktelen, sérült megjavítandó műszaki cikkeket, bútorokat stb. a kidobásra megérett és ítélt tárgyaikat kiteszik a házuk, lakásuk elé.

A falvakban a ház elé kirakott használt tárgyak közül a belföldi és külföldi lomizok szelektálva-kiválogatják a számukra hasznosnak ítélt tárgyakat. Majd ezt követően a lomtalanítók a tárgyak tulajdonosainál érdeklődnek, hogy mi az ára ezeknek a kiválasztott tárgyaknak, gyakorlatilag a lomok tulajdonosa kér anyagi hozzájárulást.

A tűzoltó társaság rendelkezésére bocsátott lomokat minden esetben térítés ellenében értékesítik, amely bevétel a működésük támogatását jelenti. Ennek egy részéből a lomtalanításkor sörfeszítvályokat rendeznek, ahol a település apraja-nagyja összegyűlik és a lomtalanítás társasági - civil eseményben folytatódik.

Minden lomtalanítás során a bútortól a fémhulladékon át bármit megtalálhatunk. Ez alapján a lomizást folytatók specializálódnak különböző eszközökre, tárgyakra. Vannak, akik bútort visznek, míg mások műszaki cikkeket, kerékpárokat, színesfémet. A Magyarországra áthozott termékek továbbadása annak függvénye, hogy milyen műszaki felkészültséggel rendelkeznek a lomizok. Az iskolázatlan személyek, ahogy áthozták, azon állapotban továbbítják magyarországi viszonteladóknak, ill. vannak olyanok, aki maguk, vagy magyarországi szakemberekkel javíttatnak, és úgy értékesítik tovább az eladásra szánt termékeket. Az iskolázatlanok, szakmával nem rendelkező személyek jellemző lomtalanítási iránya bútor,

építési anyag, színesfém. A többiek - másik irány - műszakilag képzettek lomtalanítása másképp zajlik. Ők már célirányosan a magasabb értékű műszaki cikkeket keresik a lomtalanításkor, mert ezeket hiba esetén maguk tudják javítani, ill. felkészíteni. Így természetesen hasznosabb és jobb műszaki cikket árulnak. A porcelánok, festmények lomtalanítói bizonyos művészeti irányzat tudását birtokolják és azt tudják kellően hasznosítani. A járművek és egyéb mezőgazdasági eszközök lomtalanítói mezőgazdasági, motorszerelői szakképzettséggel bírnak, így nekik megfelelő háttér áll rendelkezésükre. Továbbá a lomizás végzéséhez valamilyen, legalább alapszintű nyelvismeret is szükséges, mert a lakossággal és a lomtalanítást lebonyolító személyekkel megfelelő kontaktust kell kialakítani az eredményes közreműködésért. Ebből kifolyólag nagyon sok lomizo több nyelven is megérteti magát. Az ilyen módon beszerzett termékek jóval a piaci ár alatt megvásárolhatók, így olyan rétegek is hozzájuthatnak műszaki cikkekhez, porcelánhoz, festményhez, amely egyébként nem állna rendelkezésre.

A bolhapiac

Informális az a piachely, amelyen jellemzően közteherviselést (adót, vámot, illetéket) elkerülő módon történik az adásvétel. Ez jelentheti az árú származási (rossz minőségű, lejárt szavatosságú, hamisított, csempésztett, lopott) és/vagy az árusítás módját (engedély nélküli árusítás, feketemunka) egyaránt. Jellemzően az informális piachelyeken a helyi, illetve a központi hatalom csak helypénzfizetési előírás és razzizálás formájában van jelen (Sík, 1997). Ebben az értelemben használja a bolhapiac fogalmat az egyesült államokbeli informális piachely definiálása (és az utcai árusítástól való megkülönböztetés) során egy szerző: A bolhapiac az utcai kereskedés helyhez kötött formája. A bolhapiacok formalizáltságának mértéke különböző lehet. A helyi közigazgatás akaratától függően a bolhapiaci kereskedők a helypénz fizetésén túlmenően engedély kiváltására is kötelezhetők, de egyébként a bolhapiaci kereskedők nem különböznek az informális gazdaság vállalkozóitól (Smith, 1987).

A bolhapiac, mint intézmény szinte minden nagyobb városban megtalálható Magyarországon és külföldön egyaránt. Például Ausztriában az információs térképen, tartományonként megtalálható minden tartandó bolhapiac időpontja és helye, internetes fórumaival érdeklődési körönkénti információkkal. Nyugodtan mondhatjuk, hogy a régi EU országokban – bár mindig is léteztek – a bolhapiacok most reneszánszukat élik, divattá váltak. Időtöltés, divat, szórakozás járni ezekre.

A Közép-Kelet-Európai országokban ellenben nevezhetjük őket a KGST piac maradványainak (Sík, 1997) amelyeknek a funkciójuk a rendszerváltás előtt egészen más volt, mint Nyugaton. A hiány pótlását, a választék bővítését szolgálták. *„A létező szocializmusban mind a hiánygazdaság generálta magánkereskedelem, mind a társadalmi tulajdon tulajdonosnélküliségéből fakadó munkahelyi lopás, illetve a háztartások egymás közötti kereskedelme széles körben elterjedt. Adatok nélkül is hihető ez, ha azokra a fogalmakra utalunk, amelyek közismertsége bizonyítja a jelenség elterjedtségét, legitimitását. Így a kéz alatt szerzett, a valahonnan került, vagy a pult alóli áru fogalma a Szovjetunióban vagy Lengyelországban éppúgy ismert volt, mint Magyarországon (Fish. Lynn 1989, Wedel 1992)”* (In: Sík, 1997).

Érdekes kérdés, hogy az illegális lomizo család saját udvarán árusító helyet teljes mértékben informális piacnak lehet-e tekinteni, hiszen Sík (1997) és Polányi (1957/1976) alapján piachelynek nevezük a kereskedelemnek azt a formáját, amikor egy meghatározott területen, több-kevesebb rendszerességgel eladók és vevők találkoznak. Mivel egy-egy lomizo udvarban nem csak az ott lakók portékáit lehet megtalálni, hanem a tágabb értelemben vett családot is, így az eladók száma is nagy lehet, akár csak a vevőké. Sík (1997) szerint értelemszerűen egy ilyen informális piachely nem létezhetne sokáig, hiszen a hatóság

figyelmét hamar magára vonná, de mivel kevesen tudnának róla, forgalma sem lenne nagy. A lebukás kockázatának nagysága és a forgalom kicsiny volta még embrionális állapotában megszüntetné az ilyen piachelyet. Ezzel szemben az önkormányzatok engedékenysége miatt igenis léteznek ilyen helyek nem kis számban a vidéki Magyarországon.

A bolhapiac másik érdekes jellemzője, hogy ez önmagában nem csak vevők és eladók kapcsolatát jelenti, hanem olyan helyet, ahol formális és informális hírek cserélnek gazdát, ahová részben élményszerzés miatt járnak az emberek, szórakozásból, kikapcsolódás végett, és ahol több kultúrához etnikumhoz és társadalmi statushoz tartozók találkoznak egy helyen.

A másik „tér” ahol az eladók és a vevők találkozhatnak az internet. Napjaink egyik legkényelmesebb vásárlási lehetősége az eBay. Röviden talán úgy lehetne összefoglalni, hogy olyan, mint egy internetes bolhapiac. Bármit meghirdethetek eladásra és aztán csak ki kell várnom, hogy a licitálók közül ki ad érte a legtöbbet, vagy akár vásárlóként én is licitálhatok a meghirdetett tárgyakra. Sokan vannak, akik sportfelszereléseket is adnak vagy vesznek az eBay-en keresztül, de található itt szinte minden, amit egy használtpiacon vásárolni lehet, bútor, ruha, antik tárgyak, számítástechnikai eszközök és így tovább.

A modern ember villanypásztorán (televízió) és a rádióon keresztül is találkozhat a bolhapiaci tárgyakkal, mert vannak műsorok, amelyek teret adnak az ilyen típusú adásvételnek.

Interjúeredmények, következtetések

- A falvakban a rendszerváltás óta a megélhetés nehezebb lett, és a megszűnt üzemekből, főleg a fizikai iskolázatlan rétegek számára nem adódott más lehetőség, mint a lomizás. Ezért mondhatjuk, hogy a kezdetekben szegénység kultúrájához tartozó foglalkozás lett.
- „Eleinte jellemzően roma származásúak foglalkoztak ezzel, de az utóbbi években – megérezve a hasznot, valamint a munkanélküliség miatt – már a középosztály alsó része is foglalkozik ezzel.”
- A lomizoknál is először a találékonyabbak mentek ki külföldre lomizni. A találékonyságukra büszkék, sajátjukat erőteljesebbnek ítélik, mind a nyugat-európai lakosságét. Fontos, hogy a külföldi helyeket jól ismerjék, ahol korrekt üzleti kapcsolatot kell, hogy kiépítsenek, mivel külföldön is nagyon tartózkodóak a lomisokkal. Külföldi gyűjtőhelyeken arra a kérdésre, hogy volt-e valamilyen problémájuk a lomizokkal, több helyen határozott nemmel válaszoltak. A kapcsolatok kiépítése után kvázi vállalkozóként kell, hogy fellépjenek külföldön, ehhez pedig, a bizalom elengedhetetlen, különben elveszítik a gyűjtőhelyüket.
- A lomis vállalkozások részben a szürke, zömében a fekete gazdasághoz tartoznak. Magyarországon használcikket áruló vállalkozások részben legálisak – ezek főleg a városokban találhatóak – részben félig legálisak vagy illegálisak – ezek főleg a falvakban találhatóak.
- A lomizo tevékenység hosszabb távú fennmaradására számíthatunk, amennyiben a törvényi előírások kiskapui nem zárulnak be a tevékenység folytatói előtt.
- Interjúk alapján betekintést nyerhettünk a lomisok szociokulturális szokásaiba, és a tevékenységük jellemzőire.
- A sikerességük feltételei között a szorgalmat, kitartást, az információt, gyorsaságot, a jó szemet, az olcsóságot, a közvetlen kapcsolatok meglétét említették.
- A viszonteladók tevékenységét illetően – ellentétben a lomisokkal - megállapítható, hogy jelentős részük engedéllyel, hivatalosan folytatja a tevékenységet. Mivel a környezetükben sok lomizo folytatja a tevékenységet figyelemmel kísérik őket, de

nincsen szorosabb kapcsolatuk velük. A kisebb viszonteladókat – elmondásuk szerint - zaklatni szokták a lomizók, hogy információkhoz, új lelőhelyekhez jussanak.

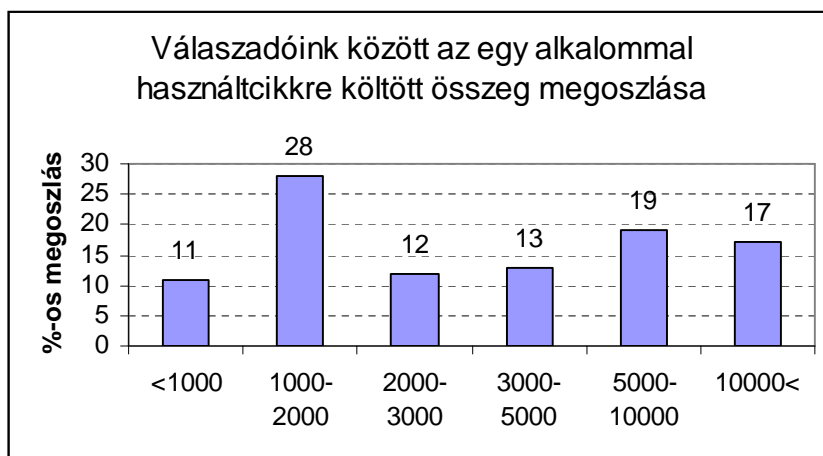
- A hivatalos viszonteladók egy része rögtön a rendszerváltás után alapította vállalkozását, másik részük a 90-es évek végén kezdte el a tevékenységét.
- A használtcikk eredetére vonatkozó bizonylatok a vállalkozásoknál, illetve a lomizoknál vagy hiányoznak, vagy hiányosak, alapvetően nem töltik be a funkciójukat, ami teret ad a visszaéléseknek, lopott, illetve veszélyes áru árusításának.
- Több viszonteladó is arról beszélt, hogy a lomizók egy része eladósodott, leginkább nyeregépés szenvedélyük miatt.
- A lomizók számára a téli időszak a legnehezebb, mert ekkor kevés vásárló fordul meg udvaraikban, továbbá az adósságuk törlesztése miatt ekkor kényszerülnek leginkább az uzsorakamattal járó kölcsönök felvételére. Ilyenkor sokan mindenüket eladják olcsón, és a viszonteladók egy kisebb része szívesen vásárol ilyenkor tőlük.
- A viszonteladók szerint léteznek belső harcok a konkurens családok között is a felvevő piacok felosztása miatt.
- A lomizo tevékenység egy sor olyan veszéllyel jár, amivel nap, mint nap meg kell küzdeniük a tevékenységet folytatóknak: konkurenciaharccal, hivatalos ellenőrzésekkel leginkább a rendőrség részéről, az utazásból származó veszéllyel (munkanélküliek révén nem számíthatnak rokkantnyugdíjra, általában nincs baleseti biztosításuk).
- Azok a lomizó vállalkozások, amelyek nem szakosodtak egy fajta áru beszerzésére, illetve értékesítésére, vagyis mindennel foglalkoznak és főleg a használt tárgyakat a lomtalanítási akciók során szerzik be, azokat nemsokára a megszűnés fenyegeti.
- Azok a lomizó vállalkozások, akik jól szervezett hálózattal működnek az áru beszerzésétől az értékesítésig és szakosodtak (csak bútortal, csak fűkaszákkal, csak alkatrészrel stb. foglalkoznak) fejlődő képesek és egyre inkább a szürkegazdaságba tevékenykednek.
- Az olcsó új áru megjelenése a nagyáruházak polcain, a kínai kereskedők térhódítása, illetve a műszaki cikkekre specializálódó üzleti láncok visszaszorították a használtcikk eladók tevékenységét. A gyakran 20-25 főt foglalkoztató MÉH utódok pl. egy-két főt alkalmazó kis cégekké váltak, a ruhával foglalkozó viszonteladó is felhagyott a tevékenységével.
- A lomizás mai trendje közé tartozik a szelektív fémhulladék gyűjtés, mivel megdrágult a vas és színesfém, többen családi szinten ennek gyűjtésére szakosodtak.
- A fémhulladékot gyűjtő legális piacot országosan néhány nagyvállalat uralja, akinek a kisebb viszonteladók beszállító tevékenységet folytatnak. Ezen legális vállalkozások nem érdekeltek a lopott áru felvásárlásában, ellenben azzal a mintegy 800 kisebb lomizo felvásárlóval, akik a felvásárlástól az értékesítésig illegális tevékenységet folytatnak.
- A társadalom számára hátrányos, hogy a lomizó vállalkozásoknál nem lehet elkülöníteni az illegálisan beszerzett (akár bűnözésből származó) árukat a legálisan beszerzettől. Különösen igaz ez a fémhulladékok és az alkatrészek esetében.
- Az állami intézmények (önkormányzatok, adóhivatal, ANTSZ) hallgatóságos segítsége nélkül a lomizó vállalkozások nem működhetnének.
- A környezet, amelyben a lomizók laknak eltúri a tevékenységüket, mert részben vásárlóként érdekeltek a tevékenység folytatásában.

- A használtcikk területén működő vállalkozások, illetve lomizok olyan tevékenységet folytatnak, amelyre piaci kereslet van.
- A lomok utáni keresletet a fogyasztási cikkek árának a csökkenése, a megjelent konkurencia (a távol-keleti olcsó árú) befolyásolja.
- A lomizo tevékenység megélhetést biztosít saját maguk és családjuk részére. Sajátos öngondoskodás ez, amely azonban nem terjed ki hosszú távon a nyugdíj, illetve az egészségbiztosítás megszerzésére.
- Egyes lomis családok ezáltal kiemelkedhetnek a szegénységből (sajátos középosztályosodási modell).
- Az ÁNTSZ-nak nincs hivatalos álláspontja a lomozos tevékenységgel kapcsolatosan. A lomizok tevékenységével kapcsolatban nincs ellenőrzési kötelezettségük.
- Nincs közegészségügyi jogszabály a lomizos tevékenység engedélyezéséhez. „A legveszélyesebbnek, mindenképp az ipari hulladékot, lomot tartják az ANTSZ-nél, ennek az ellenőrzését lehetne jobban megszervezni, de ehhez egy konkrét EU-s adatbázisra lenne szükség.”
- Az ANTSZ tart attól, hogy Magyarországra hulladékot, veszélyes hulladékot hoznak, amelynek a kezelése, ártalmatlanítása a későbbiek során az államra háruló komoly költség lesz. Az ÁNTSZ a hulladékgazdálkodási törvénytől várja a probléma orvoslását.
- Egyes tevékenységeknek környezetkárosító hatása van (használt gumi és más veszélyes hulladékok behozatala esetén) továbbá az el nem adott árú esetében, amikor a falusi lomtalanításban egyszerűen kiteszik azt, vagy rosszabb esetben a faluvégen illetve mezőkben, erdőkben helyezik el.
- Az APEH álláspontja szerint a használtcikk-kereskedelem, mint tevékenység nem engedélyköteles tevékenység a TEÁOR besorolás szerint, azonban az üzletnek természetesen rendelkeznie kell működési engedéllyel, aminek kiadása önkormányzati hatáskör. Adóköteles tevékenységet csak adószámmal rendelkező adózó folytathat. Az adóköteles tevékenységet folytatni kívánó adózó adószám megállapítása végett köteles az állami adóhatóságnál bejelentkezni.
- Bár Magyarországon minden gazdasági tevékenységet be kell jelenteni (legalább adószámot kell kérni), az APEH-lal ellentétben, az önkormányzatok engedékenyebbek a lomizokkal szemben. A telephely engedélyt az önkormányzatok adják ki, ennek ellenére a lomizok 80-90%-a illegálisan folytatja a tevékenységét. Az engedékenység okai különbözőek, de leginkább azzal függnek össze, hogy sokan vásárolnak a lomizoknál, illetve, hogy ez a szegény rétegek számára biztosít megélhetést, így a közbiztonság a falvakban jobb, mintha nem lomoznának. Van olyan polgármester, aki kifejezetten támogatja a lomizást, amit maguk az érintettek is beismerték.
- A használtruha árusítással kapcsolatosan el lehet mondani, hogy a rendszerváltástól tíz évig erőteljesen emelkedet, majd stagnálás és csökkenés után, egy-két éve újból növekedésnek indult.
- A települési előljárók tapasztalata szerint a lomizás kialakulása az olcsóbb vásárlási lehetőségek feltárása érdekében a szegényebb rétegek által terjedt el. Napjainkra már szinte mindenkire kiterjed, a jobb módúak is szívesen vesznek részt ebben a tevékenységben akár mind a lomok gyűjtője, akár mint egy-egy egyedi darab megvásárlója.

- Figyelemre méltó, hogy az ellenőrző szervek szinte semmilyen formában nem működnek együtt a lomások ellenőrzésekor az önkormányzatokkal. Ennek a hiánynak a megléte is lehet az alapja annak, hogy sok illegális lomis tevékenykedik – leginkább a falvakban.
- A legutóbbi interjúk ugyanakkor azt igazolják, hogy a lomizás újból „erőre kapott”. Ez valószínűleg a nehezedő életkörülményekkel lehet leginkább összefüggésbe.
- Elsősorban az az érzés uralkodik el a vevőn, hogy a cikket igen jó áron vagy feltételekkel szerezte meg, persze az is, hogy ő szerezte meg és nem más, és ez által a birtoklás örömet éli át. A régi, antik hatású áruknál kicsit az urizálást is szimbolizálhatják a termékek, a műszaki cikkek esetében pedig egy elmaradottabb családnál a felemelkedés a többi réteggel való „versenyben maradás” is szimbolizálhatják.
- Kezdetben főleg a kisebbség és a munkanélküli, illetve a kis jövedelmű egyének szükségleteit elégítették ki a lomizásból eredő áruk, de ez a kör egyre jobban bővül, és ma már sok magasabb jövedelmű család is vásárol használt cikket. Valójában ez függ a minőségtől is és az egyén elvárásaitól. Fontos, hogy nem csak gazdasági rászorultság motiválja az igénybevételt.
- Ausztriában a régi bútort, kisbútort keresik leginkább, mindenfajta antik dolgot, amiből egyre kevesebb van. Ezek a szűk kínálat miatt felértékelődnek, s az áruk is emelkedik.
- A határátkelőhelyen dolgozók általános véleménye, hogy a lomizók jelenléte gyakori, mindennapos, ha van lomtalanítási akció. A Soproni határátkelőn például naponta 50-200 lomis autóval találkozhatnak.
- A VPOP részéről az, hogy a lomások gyakran törvényen kívülre tartják magukat a hatóság számára komoly konfliktusok forrása. Valós problémaként említették a közreműködés hiányát, a túlterhelt és balesetveszélyes járműveket, illetve a hulladékimportot. A lomizás nem más, mint a hatályos jogszabályok kijátszása.
- A legtöbb lom az EU-s országokból érkezik, ahogy azt interjúink során is megerősítették. Svájcjal egészül még ki az országok köre.
- A használt holmik behozatala nem csak az EU-ba lépés előtt, hanem napjainkban is bizonyos korlátozások alá esnek. Bár az unión belül szabad árumozgás van, csak az „un. Mélyszégi ellenőrző csoportok” kontrollálnak. Az utazás során magáncélra (személyes használatra, ajándékba) vásárolt nem kereskedelmi jellegű áruk behozatala nincs korlátozva, a kereskedelmi céllal behozott árukra viszont van például a használt ruha esetén állategészségügyi korlátozás, amit a lomásokra nem tudnak érvényesíteni. A használt áruk átvizsgálásánál az alapelv ugyanaz, mint bármely másnál. Ami nehezíti az ellenőrzést, hogy magán célra, vagy értékesítési céllal hozzák-e be. *Csoportosan, általában a szolgálatváltás időpontjában érkeznek a határátkelőre, bízva a zöldfolyosó adta lehetőségekben. Szervezetten többen egyszerre lépik át a határt, mely még inkább ellehetetleníti bármilyen ellenőrzés alá vonásukat.*
- A lomizók számának emelkedésével nőttek a velük kapcsolatos gondok is. Ők általában nem a jogkövető magatartásukkal hívják fel magukra a figyelmet, mindent elkövetnek az ellenőrzés kikerülésére: idős, beteg családtagokat, vagy éppen csecsemőket cipelnek magukkal azért, hogy a vámtisztviselő szíve megessen rajtuk
- A vám- és pénzügyőrség emberei arra a tendenciára hívták fel a figyelmünket, hogy a nem roma származásúak körében ez a tevékenység később kezdődött.
- Mint megtudtuk összehangolt ellenőrzési akciókat nem szoktak végezni a határőrök, Vám- és Pénzügyőrség emberei a társhatóságokkal (ÁNTSZ, APEH), melyet több

interjúalanyunk maga is hiányolt. Egyik vámos úgy fogalmazott, hogy „pedig jelentős sikert csak így lehetne elérni”. Csupán állásfoglalással segítette munkájukat, például a száj- és körömfájás idején az ÁNTSZ.

- A vámhatóságok kapcsolatot feltételeznek a hivatalos használtcikk kereskedések és a lomizók között, mivel ez kölcsönösen kedvező lehet. Ezt azonban a használtkereskedők, felvásárlók részben cáfolták, mert arról panaszkodtak, hogy az utóbbi időben kétes eredetű áruért túl sokat kérnek a lomizók, ezért egyre ritkább a tőlük való felvásárlás.
- A lomizás szempontjából az EU-s csatlakozás hozta a legnagyobb változást a határok megszűnte révén. A határőrök véleménye szerint: rengeteg lomot hoznak be, ami folyamatosan nő és nő. Az új a vas, akkumulátor behozatala MÉH telepen való leadása. Egyértelműen felgyorsult a határátkelőkön való átjutás. Korlátozás, ellenőrzés nélkül folyik a hulladékimport a nyugati országokból.
- A 100 vásárló kérdőíves lekérdezésénél a válaszadóink 54%-a nő, 46%-a férfi volt. A vásárlók a kiinduló hipotézisünket kiegészítve a társadalom minden rétegéhez tartoznak – igaz más-más jellegű árukat keresnek. (Ez részben a használtpiaci rég nem létező művészeti, iparművészeti formák iránti igényt és a régiségkereskedelmet is jelenti éppen úgy, mint a szegények számára az egyetlen beszerzési lehetőséget).
- Kérdőíves felméréssel 100 vásárlótól megkérdeztük, „*Véleménye szerint a lakosság hány százaléka fordul meg az ilyen jellegű kereskedésekben?*”. A kérdésre mindössze 7 fő nem válaszolt. A 93 válasz átlagaként a lakosság 42,47%-a fordul meg használtkereskedőnél, ami igen magas érték. 68% szerint növekedett az utóbbi egy évben a használtpiacon vásárlók száma. 67% szerint a megvásárolt használtcikk mennyisége is nőtt. Továbbá 74%-uk véleménye, hogy a kínálat is bővült az utóbbi években.
- A lomizó tevékenységet a vásárlók szükséges rossznak ítélik meg. Aminek árnyoldala a szürkegazdaság mellett a szemétp probléma, ami jelentős konfliktust eredményez a szomszédokkal, települési önkormányzatokkal, az ÁNTSZ-szel.
- A szegények, az alsó középosztály számára szinte elengedhetetlen a használtpiac létezése a tartós fogyasztási cikkek beszerzéséhez. Ahogy bővült a használt holmik kínálata, a több százezer forintos értékeket már a középosztály keresi (robogó, qvad, tömörfa bútor, bőr ülőgarnitúra stb.). Sőt a leggazdagabbak is jelen vannak ezen a piacon, hiszen komoly gyűjtők előszeretettel látogatják régiséget keresve a használtcikk árusokat. Nem véletlen, hogy külföldi fejlett országokban is van Bolhapiac, csak a magasabb életszínvonal miatt más formában. Kérdésünkre miszerint „*Milyen társadalmi réteghez tartozó emberek vásárolnak itt?*” az alábbi százalékos megoszlást kaptuk: 21% nyilatkozta, hogy a szegények és nyugdíjasok; 45% a középosztályt és az alatta lévő társadalmi réteget nevesítette; 29% pedig említést tett a kifejezetten gazdagok jelenlétéről is.
- A válaszolók leggyakrabban (28%) 1000-2000 forint közötti összeget költenek egy vásárlás alkalmával használtcikkre. 19% 5-10ezer forint értékben költenek, s további 17%-uk alkalmanként 10ezer forintot meghaladó összeget hagy lomizóknál, mert például fűnyírót, bútort vásárol.

- Ugyanezen válaszadók körében az évente használtcikkre költött összeg átlagosan 31820 forintra jött ki. A legkisebb összegből gazdálkodók 6 ezer, a lomisoknál legtöbbet költők 200ezer forintban határozták meg az egy év alatt lomisoknál hagyott összeget.
- A lomisnál vásárolt holmik között a ruhanemű, textília vásárlása a leggyakoribb. Válaszadóink 59%-a már vásárolt ruhaneműt. A második legkeresettebb az alkatrész, melyet 52% vásárolt. A sort a dísz tárgyak, régiségek, bútor stb. követi az „egyéb” kategóriában (49%). Minden harmadik megkérdezettünk vett már fűnyírót (33%), építési cikket (32%). Híradástechnikai eszközök terén 26% TV készüléket, 12% videót már vásárolt. Konyhai gépet 27, mosógépet 15, hűtőt, fagyasztót, illetve tűzhelyet 13 és 12%-uk vásárolt korábban használtan.
- A háztartások szükségletének átlagosan 27%-át fedezik használtárúból a megkérdezetteink. A ruhanemű bár gyakran vásárolt használt termék, a teljes ruhatárnak átlagosan csak 1/5-e (22,5%) a használtan beszerzett.
- A válaszadók 54%-a tud arról, hogy rendszeresen járnak ismerősei is lomishoz vásárolni, további 10% nyilatkozott úgy, hogy rokonai, barátai ritkán de felkeresnek lomisokat.

Végső következtetés

- Kiinduló hipotézisünk, mint már említettük a következő volt: egy új „kettős társadalmi struktúra” jelenségével állunk szemben, amelynek az egyik jellegzetessége a kényszergazdaság teljes vertikuma, ahol a szereplők a hivatalos intézmények megkerülésével (adó, és járulékkötelezettségek elmulasztásával) folytatják a tevékenységüket csak részben igazolódott be. A „kényszergazdaság” ezer szállal kötődik a formális gazdasághoz és az állami intézményekhez. Amit az állam nyújtani tud: szociális segély, társadalombiztosítás; azt „a kényszergazdaság” kínálati oldalán levő szereplői igénybe veszik, ellenben a kötelezettségekből nem vállalnak részt.
- A társadalmi-gazdasági szereplők, és az áruk közös jellemzője a piaci periférián való elhelyezkedése is csak részben igazolódott be. Nevezetesen a lomizás azon szereplői képesek továbbfejleszteni vállalkozásaikat, akik szakosodtak egy kínálati szegmensre (bútor, műszaki cikkek...), ehhez a tevékenységhez pedig már szükségesek a hivatalos engedélyek. Azok, akik továbbra is engedély nélkül tevékenykednek, egyre inkább a kereslet csökkenésére panaszkodnak, így a számuk folyamatosan csökken. A használtpiac keresleti oldalán a szegénység által generált kereslet mellett egyre inkább találkozunk

középosztálybeli vásárlókkal és bár a vásárlási motivációk eltérőek nem lehet azt állítani, hogy ez csak a szegénység által generált kereslet lenne.

- Kutatásunk célja az volt továbbá, hogy feltárjuk a lomizok egyéni életútjait, társadalmi helyzetét, motivációit, a lomizást folytatók településeinek társadalomföldrajzi - szociokulturális sajátosságait, gazdasági jelentőségét, rokonsági - szomszédsági kapcsolatait. Ezt a kutatás maradéktalanul képes volt feltárni.

Irodalomjegyzék

- Bakos, Ferenc (1976): *Idegen Szavak és Kifejezések Szótára*. Akadémiai Kiadó Bp. p: 313.
- Berger, L. Peter (1992): *Sociology: A Disinvitation?* SOCIETY, November/December, pp: 12-18.
- Bourdieu, Pierre (1984): *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste* Cambridge Harvard U.P. p: 11-96; 466-601.
- Campbell, Colin (1996): „A modern fogyasztói élet relytėje” In.: *Replika* 21-22. sz. pp: 117-137.
- Erdei, Ferenc (1944): *A magyar társadalom*. In: *A magyar társadalomról*. Budapest. 1980.
- Erdei, Ferenc (1980): *A magyar társadalom a két világháború között*. In: *Erdei Ferenc: A magyar társadalomról*. Budapest, Akadémiai Kiadó, pp: 291—346.
- Fish, M.Lynn, E. (1989): *Shadow trading by international tourists in the Soviet Union*. *Journal of Criminal Justice*, 17. pp: 417-427.
- Gareth Stedman J. (1971): *Outcast* London, London Penguin.
- Jeter, Jon (2002): *The Dumping Ground As Zambia Courts Western Markets, Used Goods Arrive at a Heavy Price* *Washington Post Foreign Service*, Monday, April 22, 2002; Page A01.
- Koji, Taira (1969): *Urban poverty, ragpickeres, and the „Ant’s Village in Tokyo”* *Economic Developmnet and Cultural Change* 17.
- Kolosi, T. (1987): *Tagolt társadalom*. Budapest, Gondolat.
- Konishi, Hideo; Michael T. Sandfort (2000): *Existence of Stationary Equilibrium in the Markets for New and Used Durable Goods*. Working Paper , Department of Economics, Boston College, Chestnut Hill, MA 02467-3806, USA.
- Kornai, János (1993): *A szocialista rendszer*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- LaLone, Mary B.; Elizabeth Godoy; Diane Halsall; and Deanna Matthews (1993): *Making a Buck: Social and Economic Adaptations in an Appalachian Flea Market*. Paper presented at the appalachian studies Association conference, Johnson City, TN.
- Lénárt, I. (1997): *Misa Cigányfuró IV. Évfolyam* 6. szám.
- Lénárt, I. (1998): *A Tequila csoport Cigányfuró V. Évfolyam* 1. szám.
- Mayhew: *London labour and the London poor*, 4. Kötet, London.
- Pauker, Csaba (1999): *Nyugat-Európában dolgozó magyar munkavállalók pótlólagos jövedelemforrásai*. In *Sik Endre–Tóth Judit (szerk.): Átmenetek*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1999, 107–122. o. /MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve, 1999./
- Polányi, Károly (1957/1976) : *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet*. Gondolat, Budapest.
- Prónai, Csaba szerk. (1995): *Cigánykutatás és kulturális antropológia* Bp.-Kaposvár ELTE-CSVMTKF.
- Ringold, Dena (2000): *Roma and the Transition in Central and Eastern Europe: Trends and Challenges* The International Bank for Reconstruction and Development , THE WORLD BANK, Washington, D.C. 20433, USA.

- Sík, Endre (1997): A kgst-piachely a mai Magyarországon Közgazdasági Szemle, XLIV. évf., pp: 322-338.
- Scitotovsky, Tibor (1995): Használtcikk piacok elméletéhez. Közgazdasági Szemle, XLII. Évf., 5. sz. pp: 437-453.
- Simmel, George (1973): Válogatott társadalomelméleti tanulmányok. Budapest. Gondolat Kiadó.
- Smith, J. D. (1987): Measuring the Informal Economy. Annals, 493 (szeptember) pp: 83-99.
- Swisko, George (2000): A note on scrap in the 1992 U.S. input-output tables Open File Report 300-313, U.S. DEPARTMENT OF THE INTERIOR, U.S. GEOLOGICAL SURVEY
- Szelényi, Iván (1990): Új osztály, állam, politika. Budapest, Európa Kiadó.
- Szuhay, P. (1995): A Magyarországi cigányság kultúrája. Panoráma Budapest.
- Veblen, Thorstein (1975): A dologtalan osztály elmélete Budapest. KJK.
- Wedel, J. (szerk.) (1992): The Unplanned Society Poland During and After Communism. Columbia University Press, New York.
- Vörös, Miklós (1996): „Fogyasztás és kultúra” In. Replika 21.-22. sz. pp: 77-80.
- Vörös, Miklós (1997): "Életmód, ideológia, háztartás In. Replika 26. sz. pp: 17-30.